

سیرت امام زمان (عجل الله تعالی فرجه الشریف) هنگام ظهور از منظر آیات و روایات

معصومه نجفی^۱

چکیده

موعود در دیدگاه شیعه ماهیتی مشخص دارد و مصداق معینی را به خود اختصاص داده است. امامت و اسوه بودن امام مهدی (عجل الله تعالی فرجه الشریف) و قیام عظیم ایشان از یک سو و وجود مدعیان دروغین ردای مهدویت از سوی دیگر، موجب اهمیت بازشناسی سیرت ایشان در هنگام ظهور شده است. هدف از پژوهش حاضر شناخت سیرت فردی و اجتماعی امام مهدی (عجل الله تعالی فرجه الشریف) در زمان ظهور از منظر آیات و روایات است و با روش کتابخانه ای و شیوه ی توصیفی-تحلیلی این یافته ها به دست آمد که سیرت های مهم ایشان در قرآن بقیه الله، خلیفه الله، عبد الصالح، روشن کننده، حق، و النهار إذا تجلی، مضطر و شناخت و مجازات کافران و در روایات به عنوان احیا گر سیره نبوی و علوی بوده، در سیرت فردی عالم ترین و خاتم علوم، مهربان ترین، بخشنده ترین، شجاع ترین و صبور ترین افراد است. در مقام سیرت بندگی خداوند زاهدترین و افراد بوده و در سیرت اجتماعی عادل ترین فرد است که در نهایت حق قضاوت کرده و عمر شیطان رجیم به دست مبارک ایشان به اتمام رسیده، سرزمین های کفر را فتح کرده و از دشمنان خدا انتقام خواهد گرفت و حقیقت قرآن و حکمت را بین همگان گسترش خواهد داد و ایجاد کننده وحدت خواهد بود. ایشان بسیار می بخشد و حقوق مؤمنین را ادا می کند و موجب آبادانی خواهد شد و اقتصاد را سالم و شکوفا می کند و خداوند متعال تمامی معجزات و کرامات پیامبران پیشین مانند زنده کردن مردگان و شفای بیماران پیسی، تسخیر نیروهای طبیعی، طی الأرض را به ایشان عطا نموده است که در زمان ظهور همه آن ها تجلی خواهد یافت.

واژگان کلیدی: سیرت، امام زمان (عج)، ظهور

^۱. طلبه مقطع سطح ۲ مدرسه علمیه کریمه اهل بیت (سلام الله علیها) استان تهران

اعتقاد شیعه بر این است که دوازدهمین پیشوا و امام بر حق، حضرت حجت ابن حسن العسکری (علیه السلام)، در نیمه شعبان سال ۲۵۵ ه.ق مطابق ۸۶۸ میلادی در شهر سامرا به دنیا آمده و اکنون زنده است و ۱۱۹۰ سال از عمر شریفش می گذرد. آن وجود نورانی از تبار رسول خدا (صلی الله علیه و اله) و از اولاد حضرت فاطمه زهرا (سلام الله علیها) و نهمین فرزند از نسل سید الشهداء (علیه السلام) است. هم نام پیامبر (صلی الله علیه و اله) بوده و کنیه اش ابوالقاسم و دارای القاب بسیاری است که مشهور ترین آن ها عبارتند از: مهدی، قائم، منتظر، بقیه الله، حجت، صاحب الامر، صاحب الزمان، منصور و ولی عصر. آن حضرت دارای دو غیبت است: یکی غیبت صغری و دیگری غیبت کبری. غیبت صغری از هنگام شهادت پدر آن حضرت امام حسن عسکری (علیه السلام) آغاز و تا درگذشت سمری (آخرین نایب خاص امام زمان (عجل الله تعالی فرجه الشریف) در دوره غیبت صغری) بوده که حدود ۷۰ سال ثبت شده است. در این دوران مردم از طریق نایبان خاص حضرت با ایشان در ارتباط بودند. در سال ۳۲۹ ه.ق نیابت نواب خاص پایان یافت و غیبت کبری حضرت مهدی (عجل الله تعالی فرجه الشریف) آغاز شد و تا ظهور ایشان ادامه خواهد داشت. هیچ زمانی را نمی توان یافت که امام در آن نبوده باشد. دلایل اثبات این گزاره به دو دسته تقسیم می شود: **دلیل عقلی:** قاعده لطف در علم کلام است که وجود امام را لطف (عامل قرب به طاعت و بُعد از معصیت) و این لطف را بنا بر حکمت الهی بر خداوند واجب می داند.

دلیل نقلی: دلایل نقلی فراوان است، از جمله روایتی از امام صادق (علیه السلام) که فرمودند: «اگر زمین بدون امام باشد فرو رود. (و نظمش از هم بپاشد)»^۱ و روایتی که مرگ بدون شناخت امام را مرگ جاهلی می داند: «هرکس بمیرد و امامی نداشته باشد، مرگ او مرگ جاهلیت است و هیچ کسی در این جهت معذور نیست تا امام خود را بشناسد.»^۲ و منظور از مرگ جاهلیت این است که مانند افرادی که پیش از اسلام در حال شرک و کفر مردند، از دنیا خواهد رفت.

هم چنین هدایت و ضلالت به شناخت صحیح از امام گره خورده است، چنان که در دعای سفارش شده از امام صادق (علیه السلام) برای حفظ ایمان در دوران غیبت کبرا می خوانیم: «اللهم عرفنی نفسک، فإنک إن

تعرفنی نفسک لم أعرف نبیک. اللهم عرفنی رسولک، فإنک إن لم تعرفنی رسولک لم أعرف حجتک. اللهم عرفنی حجتک، فإنک أن تعرفنی حجتک ضللت عن دینی؛ خدایا! خودت را به من بشناسان که اگر تو را نشناسم نبی ات را نمی شناسم. خدایا! پیغمبرت را به من بشناسان که اگر پیامبرت را نشناسم حجتت را

^۱. کلینی، الکافی، جلد ۱، صفحه ۳۷۴

^۲. همان، صفحه ۳۷۶

نمی شناسم خدایا! حجت و امامت را به من بشناسان که اگر امام را شناسم در دینم گمراه می شوم.^۱
اهمّیت شناخت سیرت امام زمان (عجل الله تعالی فرجه الشریف):

خداوند در قرآن کریم پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله) را بهترین الگو معرفی می کند: «لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ...»^۲ و در آیه ای دیگر دستور به اطاعتی هم عرض با اطاعت خود نسبت به پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله) و ائمه معصومین (علیهم السلام) داده است: «أَطِيعُوا اللَّهَ وَ أَطِيعُوا الرَّسُولَ وَ أُولَى الْأَمْرِ مِنْكُمْ»^۳

قطعا لازمه پیروی و اطاعتی این چنین در عصر غیبت و ظهور، بدون شناخت شخصیت و رفتار امام زمان (عجل الله تعالی فرجه الشریف) امکان پذیر نخواهد بود.

هم چنین در طول غیبت کبرا همواره عدّه ای سودجو ادّعاهایی کاذب در مبحث مهدویت داشته، دارند و خواهند داشت. لذا شناخت سیرت حضرت مهدی (عجل الله تعالی فرجه الشریف) موجب رهایی از دام چنین اکاذیبی خواهد شد.

پیشینه تاریخی:

پیشینه تاریخی این تحقیق به دوران غیبت حضرت مهدی (عجل الله تعالی فرجه الشریف) باز می گردد. آن زمان که غایب شدن آن حضرت از نظرها سرآغاز سودجویی عدّه ای منفعت طلب شد تا انحرافات جدیدی را ذیل موضوع مهدویت ایجاد کنند.

پیشینه تحقیقی:

در مورد ویژگی های شخصیتی امام مهدی (عجل الله تعالی فرجه الشریف) منابع متقنی وجود دارد از جمله:

۱) کتاب «کمال الدّین و تمام النّعمه» نوشته شیخ صدوق (رحمه الله علیه) که نویسنده به بررسی کامل امامت حضرت مهدی (عجل الله تعالی فرجه الشریف)، تولد، روایات پیامبر (صلی الله علیه و آله) و ائمه (علیهم السلام) درباره ظهور آن حضرت، کسانی که به خدمت آن حضرت رسیده اند و شرایط دوران ظهور ایشان پرداخته است.

^۱. صدوق، کمال الدّین و تمام النّعمه، جلد ۲، صفحه ۳۴۲

^۲. سوره احزاب، آیه ۲۱

^۳. سوره نساء، آیه ۵۹

(۲) کتاب «مکیال المکارم» نوشته سید محمد تقی موسوی اصفهانی (رحمه الله علیه) که نویسنده این کتاب را به دستور امام زمان (عجل الله تعالی فرجه الشریف) به رشته تحریر در آورده و در آن بیش از هزار حدیث در مورد شناخت و ویژگی های امام زمان (عجل الله تعالی فرجه الشریف) و چگونگی دعا برای حضرت بیان شده است.

(۳) کتاب «منتخب الأثر فی الامام الثانی العشر» نوشته لطف الله صافی گلپایگانی که نویسنده در ده فصل احادیث مربوط به زندگی امام عصر (عجل الله تعالی فرجه الشریف)، نایبان او، عصر غیبت و ظهور و حکومت جهانی حضرت را گردآوری کرده است. و هم چنین دو مقاله در مورد ویژگی های اخلاقی امام مهدی (عجل الله تعالی فرجه الشریف) دیده شده است:

(۱) «حضرت مهدی (عجل الله تعالی فرجه الشریف) در آیات قرآن» نوشته محمد اسماعیل مجلسی که ویژگی های برجسته امام زمان (عجل الله تعالی فرجه الشریف) را در آیات قرآن بررسی کرده است.

(۲) «شخصیت اخلاقی امام زمان (عجل الله تعالی فرجه الشریف)» نوشته سید محمود مرتضوی هشتروندی و سارا اصل مرز که ویژگی های اخلاقی امام زمان (عجل الله تعالی فرجه الشریف) در روایات را دسته بندی نموده است.

هدف پژوهش حاضر این است که با استفاده از این منابع با دسته بندی کامل تر و دقیق تر، ویژگی های شخصیتی و اخلاقی امام مهدی (عجل الله تعالی فرجه الشریف) را در آیات و روایات بررسی کرده و تصویر نسبتاً جامعی را از سیرت ایشان به ذهن خواننده انتقال دهد.

مفهوم شناسی سیرت

سیرت در لغت عبارتند از: طریقه، رفتار، عادت و طریقه، خلق و خو، سنت و مذهب است که در مقابل صورت قرار دارد.^۱

ابن منظور می گوید: سیره از کلمه «سیر» به معنای رفتن است و خود کلمه سیره به معنای روش و رفتار و سنت و طریقت و هیأت می باشد.^۲

۱. دهخدا، فرهنگ لغت، جلد ۱، صفحه ۱۴۳۸

۲. ابن منظور، لسان العرب، جلد ۶، صفحه ۳۹۹

۲. مجلسی، مهدی (عجل الله تعالی فرجه الشریف) در آیات قرآن، صفحه ۶

راغب اصفهانی می نویسد: سیر یعنی حرکت روی زمین، در زمین راه رفتن و گذشتن و عبور کردن. «سیره» یعنی حالت و روشی که انسان دارد، نوع خاص حرکت انسان و نوع رفتار و کردار و عملکرد انسان را «سیره» گویند.^۱

«سیره» اصلی است که دلالت بر گذشت و جریان دارد و «سیر» به معنای سیر در روز و شب است. سیره روش در چیزی و به معنای سنت است؛ زیرا حرکت می کند و جریان دارد.^۲

در بیش تر کتب لغت «سیره» را به معنی راه و روش دانسته اند، بنابراین در معنای سیره گونه ای دوام و استمرار نهفته است.

سیره در اصطلاح به آن بخش از رفتار و روش عملی هر شخص گفته می شود که از حالت وحدت و یک بار یا چندبار محدود انجام گرفتن بیرون آمده باشد و به مرحله تکرار و مداومت رسیده و به صورت یک سبک درآمده باشد.

۱) سیرت حضرت مهدی (عجل الله تعالی فرجه الشریف) در آیات

در قرآن آیات بسیاری وجود دارد که در ظاهر، عادی و معمولی به نظر می رسد، اما در حقیقت اشاره به امام زمان (عجل الله تعالی فرجه الشریف)، یاران او و قیام آن حضرت داد. تا جایی که برخی علما، مجموع این آیات را ۱۳۲ آیه می دانند که در مورد هر کدام، یک یا چند روایت در تبیین کیفیت ارتباط آیه با آن حضرت مهدی (عجل الله تعالی فرجه الشریف)، نقل شده است.^۳

البته باید دانست که قرآن به صورت کلی سخن می گوید و برای تشریح و تفسیر آن باید به سراغ آگاهان از حقایق قرآنی - معصومین (علیهم السلام) - رفت که «الراسخون فی العلم»^۴ هستند. برخی از آیات که به

سیرت حضرت مهدی (عجل الله تعالی فرجه الشریف) در هنگام ظهور اشاره دارند، عبارتند از:

۱-۱) بقیه الله (ذخیره الهی)

خداوند در آیه ۸۶ سوره هود می فرماید: «بَقِيَّةُ اللَّهِ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ» - اگر مؤمن باشید، باقیمانده ی [حلال] خدا برای شما بهتر است. از امیر المؤمنین علی (علیه السلام) سؤال شد که این بقیه در آیه کیست؟ حضرت فرمود: «اولیای خدا بقیه الله هستند و مقصود مهدی است که در هنگام پایان پذیری این

۱. راغب اصفهانی، المفردات فی غریب القرآن، صفحه ۲۸۷

۲. ابن فارس، ترتیب مقایس اللغة، جلد ۳، صفحه ۱۲۰

۳. مجلسی، مهدی (عجل الله تعالی فرجه الشریف) در آیات قرآن، صفحه ۶

۴. سوره آل عمران، آیه ۷

مقام احتجاج بر می آید و خود را سزاوارتر به رهبری می داند. حضرت (علیه السلام) در پاسخ او می گوید: «من مهدی هستم.» حسنی می پرسد: «آیا دلیل و نشانه ای داری تا با تو بیعت کنم؟» حضرت (علیه السلام) به پرنده ای که در حال پرواز است اشاره می کند و آن پرنده فرود می آید و در دستان حضرت (علیه السلام) قرار می گیرد. آن گاه به قدرت خداوند لب به سخن می گشاید و بر امامت ایشان گواهی می دهد. مهدی (علیه السلام) برای اطمینان بیش تر، چوب خشکی را به زمین فرو می برد، آن چوب سبز می شود و شاخ و برگ می دهد. بار دیگر پاره سنگی را از زمین برمی دارد و با یک فشار آن را خرد کرده، همانند خمیر نرم می کند. سید حسنی با دیدن آن معجزات به ایشان ایمان می آورد و خود و همه نیروهایش تسلیم امام زمان (علیه السلام) می شوند و حضرت او را به عنوان فرمانده نیروی خطّ مقدّم می گمارد.^۱

۳-۳) تسخیر نیروهای طبیعی

بعضی از امدادهای غیبی الهی، تسخیر نیروها و امکانات طبیعی، مانند بادهای طوفان ها، ابرها و... می باشد که خداوند پیامبران خود را با آن یاری کرده است. پیامبر اعظم (صلی الله علیه و آله) در حدیث معراج به نقل از خداوند می فرماید: «... و باد را به فرمان او درآوردم و گردن کشان سخت را برایش رام ساختم.»^۲

۳-۴) طیّ الأرض

از جمله خصوصیات امام مهدی (عجل الله تعالی فرجه الشریف) این است که طیّ الأرض کرده و سایه ندارد. طیّ الأرض، به معنای پیمودن مسافت با نوعی تصرّف در زمان است و به نوعی دورنوردی گفته می شود که در آن فرد به اراده خویش، بدون حرکت، از مکانی به مکان دیگر منتقل می شود. امام رضا (علیه السلام) در روایتی پس از معرفی حضرت مهدی (عجل الله تعالی فرجه الشریف) می فرماید: «هو الَّذی تَطْوِی لَهُ الْأَرْضَ - او کسی است که زمین برای او درنور دیده می شود.»^۳ در روایت دیگری از ایشان آمده است که فرموده اند: «هنگامی که حضرت مهدی (عجل الله تعالی فرجه الشریف) ظهور کند، زمین از نور خدا روشن می شود، حضرت مهدی (عجل الله تعالی فرجه الشریف) است که زمین در زیر پایش به سرعت حرکت می کند و اوست که سایه نخواهد داشت.»^۴ هم چنین در روایتی از امام صادق (علیه السلام) آمده است که فرمود: «...»^۵

۱. طبسی نجفی، الشیعه و الرجعه، جلد ۱، صفحه ۱۵۸؛ شافعی، عقد الدرر، صفحه ۱۳۸ و ۱۳۹

۲. صدوق، کمال الدین و تمام النعمه، جلد ۱، صفحه ۲۵۴

۳. براتی، پیروفر، تحلیل انگاره طیّ الارض در روایات اسلامی، صفحه ۳

۴. صدوق، کمال الدین و تمام النعمه، جلد ۱، صفحه ۳۷۸

۵. محمدی، سقاء خراسانی، ویژگی های منجی در مذهب تشیع، صفحه ۱۱

پس، از گوشه و کنار زمین، پیروان او به سویش گرد می آیند و زمین برای آن ها به هم پیچیده می شود، تا به نزدش آیند و با او بیعت کنند.^۱

۵-۳) ابرسفید بالای سر

در روایتی از رسول اکرم (صلی الله علیه و آله) آمده است که فرمودند: «مهدی (علیه السلام) در آخرالزمان ظهور می کند، ابر سفیدی بالای سرش حرکت می کند و در برابر خورشید وجود مقدسش سایه می اندازد. از میان ابر، فرشته بانگ بر می آورد: «این مهدی است، از او پیروی کنید.»^۲ در خبری آمده است: «بالای سرش ابری سفید است که سایبانی است از آفتاب، به زبان فصیحی که جن و انس و شرق و غرب بشنوند ندا می کند: «او مهدی آل محمد (علیه السلام) است، زمین را از عدل پر کند چنان که از ستم پر شده است.»^۳

نتیجه گیری

آن چه که از بررسی آیات و روایات به دست آمد این است که ویژگی های اخلاقی، سیرت و اصول رفتاری امام مهدی (عجل الله تعالی فرجه الشریف) در هنگام ظهور در آیاتی از قرآن کریم بیان شده است که روایات به توضیح و تفسیر این آیات پرداخته اند. طبق این منابع ایشان هم در سیره فردی و هم در سیره اجتماعی پیرو پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) و امیرالمؤمنین علی (علیه السلام) بوده و حقیقت قرآن و سنت را احیاء خواهند کرد و این گونه کافران و تمام تلاش آن ها در طول تاریخ به دست ایشان و یارانشان از بین خواهد رفت. سیرت ایشان در قرآن بقیه الله، خلیفه الله، عبد الصالح، روشن کننده، حق، و النهار إذا تجلی، مضطر و شناخت و مجازات کافران بوده و در روایات به عنوان احیا گر سیره نبوی و علوی بوده، در سیرت فردی عالم ترین و خاتم همه علوم، مهربان ترین، بخشنده ترین، شجاع ترین و صبور ترین افراد است. در مقام سیرت بندگی خداوند زاهدترین افراد بوده و در سیرت اجتماعی عادل ترین فرد است که در نهایت حق قضاوت کرده و شیطان رجیم را از بین برده و سرزمین های کفر را فتح کرده و از دشمنان خدا انتقام خواهد گرفت و حقیقت قرآن و حکمت را بین همگان گسترش خواهد داد و ایجاد کننده وحدت خواهد بود. ایشان بسیار می بخشد و حقوق مؤمنین را ادا می کند و موجب آبادانی خواهد شد و اقتصاد را سالم و شکوفا می کند و خداوند متعال تمامی معجزات و کرامات پیامبران پیشین مانند زنده کردن مردگان و شفای بیماران پیسی، تسخیر نیروهای طبیعی، طی الأرض را به ایشان عطا نموده است که در زمان ظهور همه آن ها تجلی خواهد یافت. بدیهی است

۱. نعمانی، الغیبه، صفحه ۱۰

۲. سلیمان، روزگار رهایی، جلد ۱، صفحه ۴۷۹

۳. موسوی اصفهانی، مکیال المکارم، جلد ۱، صفحه ۳۲۶

برای نزدیک تر شدن به امام زمان (عجل الله تعالی فرجه الشریف) و به تبع آن نزدیک شدن به هدف متعالی آفرینش یعنی عبودیت و توفیق یاری امام زمان (عجل الله تعالی فرجه الشریف) در هنگام ظهور، باید ضمن شناخت دقیق ویژگی های ایشان، خود را هر چه بیش تر به این خصائص حق آراسته و با پیاده سازی این ویژگی ها آمادگی برای ظهور را در خود و جهان ایجاد کنیم.

فهرست منابع

قرآن کریم

کتاب ها

۱. ابن فارس، ابوالحسین، *ترتیب مقایس اللغه*، تهران، پژوهشکده حوزه و دانشگاه، چاپ اول، سال ۱۳۸۷ ه.ش.
۲. ابن منظور، محمد بن مکرم، *لسان العرب*، تهران، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، چاپ اول، سال ۱۳۸۵ ه.ش.
۳. امینی، عبدالحسین، *الغدير*، ترجمه محمد حسن شفیعی شاهرودی، قم، مؤسسه میراث نبوت، چاپ چهارم، سال ۱۳۸۹ ه.ش.
۴. بحرانی، هاشم، *البرهان فی تفسیر القرآن*، ترجمه عبدالله صالحی نجف آبادی، قم، انتشارات ذوی القربی، چاپ اول، سال ۱۳۹۱ ه.ش.
۵. حرّانی، حسین بن علی، *تحف العقول عن آل رسول (علیه السلام)*، ترجمه پرویز اتابکی، قم، انتشارات دارالحديث، چاپ اول، سال ۱۳۸۳ ه.ش.
۶. حرّ عاملی، محمد بن حسن، *اثبات الهداه بالنصوص والمعجزات*، ترجمه محمد نصراللهی، تهران، دارالکتاب الإسلامیّه، چاپ اول، سال ۱۳۶۴ ه.ش.
۷. خزاز رازی قمی، علی بن محمد، *کفایه الأثر فی النص علی الأئمه الاثنی عشر*، ترجمه رضا رفیعی، قم، انتشارات وابسته به مسجد مقدّس جمکران، چاپ اول، سال ۱۳۹۲ ه.ش.

۸. دهخدا، علی اکبر، *لغت نامه دهخدا*، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، سال ۱۳۳۵ ه.ش.
۹. راغب اصفهانی، حسین بن محمد، *المفردات فی غریب القرآن*، بیروت، دارالعلم دارالشامیه، چاپ اول، سال ۱۴۱۲ ه.ق.
۱۰. سلیمان، کامل، *روزگارهای*، ترجمه علی اکبر مهدی پور، تهران، نشر آفاق، چاپ سوم، سال ۱۳۷ ه.ش.
۱۱. سلیمان، کامل، *یوم الخلاص فی ظل القائم المهدی (علیه السلام)*، قم، انتشارات آل علی (علیه السلام)، سال ۱۳۸۲ ه.ش.
۱۲. صافی گلپایگانی، لطف الله، *منتخب الآثار فی إمام الثانی العشر (علیه السلام)*، ترجمه لطیف راشدی، قم، انتشارات وابسته به مسجد جمکران، چاپ سوم، سال ۱۳۹۳ ه.ش.
۱۳. صدوق، محمد بن علی بن بابویه، *کمال الدین و تمام النعمه*، ترجمه منصور پهلوان، قم، انتشارات وابسته به مسجد جمکران، چاپ ششم، سال ۱۳۹۰ ه.ش.
۱۴. طباطبایی، سید محمد حسین، *تفسیر المیزان*، ترجمه سید محمد باقر موسوی همدانی، قم، بنیاد علمی و فرهنگی علامه طباطبایی (رحمه الله علیه)، چاپ پنجم، سال ۱۳۷۸ ه.ش.
۱۵. طبسی نجفی، عماد الدین، *الشیعه والرجعه*، ترجمه محمد میرشاه ولد، تهران، نشر جمهوری، چاپ اول، سال ۱۳۸۴ ه.ش.
۱۶. کلینی، محمد بن یعقوب، *الکافی*، ترجمه سید جواد مصطفوی، قم، حوزه علمی اسلامیه، سال ۱۳۶۳ ه.ش.
۱۷. کلینی، محمد بن یعقوب، *اصول کافی*، ترجمه حسین استاد ولی، تهران، انتشارات دارالثقلین، سال ۱۳۹۰ ه.ش.
۱۸. مجلسی، محمد باقر بن محمد تقی، *بحار الأنوار الجامعه لدرر أخبار الأئمه الأطهار*، قم، اسلامیه، سال ۱۳۷۵ ه.ش.
۱۹. مطهرحلی، جمال الدین حسن بن یوسف، *فیض القدير*، کویت، انتشارات مکتبه الألفین، سال ۱۴۰۵ ه.ق.
۲۰. مفید، محمد بن محمد، *الإرشاد*، ترجمه محمد باقر ساعدی خراسانی، قم، اسلامیه، سال ۱۳۷۶ ه.ش.
۲۱. موسوی اصفهانی، محمد تقی، *مکیال المکارم در فوائد دعا برای حضرت قائم (عجل الله تعالی فرجه*

الشّریف)، ترجمه مهدی حائری قزوینی، قم، انتشارات مسجد مقدّس جمکران، سال ۱۳۸۸ ه.ش.
۲۲. نعمانی، ابوزینب، *الغیبه*، قم، نشر انوارالهدی، سال ۱۳۸۰ ه.ش.

۲۳. نوری طبرسی، حسین ابن محمّد تقی، *نجم الثّقاب در احوال امام غایب (علیه السّلام)*، قم، انتشارات جمکران، سال ۱۳۹۸ ه.ش.

مقالات

۱. براتی؛ حسین، پیروزفر؛ سهیلا، *تحلیل انگاره طی الأرض در روایات اسلامی*، فصلنامه علوم قرآن و حدیث، شماره ۱۰۶، سال ۱۴۰۰ ه.ش.

۲. مجلسی، محمد اسماعیل، *حضرت مهدی (عجل الله تعالی فرجه الشّریف) در آیات قرآن*، چهارمین کنگره بین المللی فرهنگ و اندیشه دینی، سال ۱۳۹۷ ه.ش.

۳. محمدی؛ فاطمه، سقاء خراسانی؛ مینا، *ویژگی های منجی در مذهب تشیّع*، دومین کنفرانس بین المللی مطالعات اجتماعی، فرهنگی و پژوهش دینی، سال ۱۳۹۶ ه.ش.

۴. مرتضوی هشترودی؛ سید محمود، اصل مرز؛ سارا، *شخصیّت اخلاقی امام زمان (عجل الله تعالی فرجه الشّریف)*، پنجمین همایش ملی راهکارهای توسعه و ترویج علوم تربیتی، روان شناسی، مشاوره و آموزش در ایران، سال ۱۳۹۶ ه.ش.

۵. مردانی گلستانی، مهدی، مفهوم سیره در احادیث شیعه؛ مؤلفه ها و نشانه ها، دو فصلنامه علمی- ترویجی حدیث حوزه، شماره ۲، سال ۱۳۹۹ ه.ش.

۶. معنوی، سید مجتبی، *ویژگی های شخصی حضرت مهدی (عجل الله تعالی فرجه الشّریف) در ادعیه و زیارات*، فصلنامه علمی-تخصصی انتظار موعود، سال یازدهم، شماره ۳۴، سال ۱۳۹۰ ه.ش.